

Tandori Dezső

A Nem-Más-Nincs Semmi

Duchamp m-lékének

Első előrebocsátás (látszik is a figyelmesebb Olvasónak, az érdeklődő Kegyesnek): dolgozatom rövid lesz.

Második előreb.: bár hazudhatnám azt, hogy végig fejben tartottam, azért. Nyelvi kifogások: a „bár” kétértelműsége. Aztán: „fejben tartottam” (valahol). Képzelnék bátran, Duchamp-ról van szó: az ember fejben tart (nem valamerre, nem valamit, nem valamiről valamit, nem valamitől). De a Duchamp-szóviccet elutasítom, taszít, ahogy (hogy) pl. két-három nyelvet összekeverjünk, s így legyen több értelme valaminek.

Harmadik elő.: nem azért, mert antiművészet, történetművészet, tehát olyannyira anti, hogy semmi, és a történet ellentéte, hogy semmi nem történik... de innen a dolgozat már.

Keletkezés

A műalkotások *keletkeznek*. *Valamik*. (Ne vackoljuk esztétikailag, pénzben stb. ezt.) Igen korán írtam ezt, alig valamivel Wittgenstein és Duchamp halála után (mindegy): *Félreérted* a vers címe (teljesen mindegy, mert utólag adódott, nyilván); 1966 (ha nem téves) az évszám, a kötet címe eredetileg *Egyetlen* lett volna, de az akkor még puha diktatúrává sem vált mai kemény szabadság (1968) nem engedte a titulát, lett *Töredék Hamletnek*, merőben nyalós, nyugdíjas karénekeseknek való cím, mindegy. Ld. Brecht, Shakespeare-től a rendszer már nem fél soha. Ismergettem már akkoriban Duchamp-ot, s nekem is apostolok apostola volt. Hát ...íme.

Félreérted nélkülület:

legjobb esetben nélkülületnek,

félreértesz egy *nélkül*et,

miatta viszed csak *veled*nek.

(inkább: miattad! td. 2008)

Így keletkezik egy személy,

(de nem, ha így van, oké)

még csak híjának a helyén se.

Valamint minden esemény

egy nincs-mi-hogy félreértése.

Na, igen. Az „abszolút nincs (meg)”-et, merészebb (Erdély) társak szerint „az abszolút bazmeget”, nyilván, erősen éreztem. Sőt, az érdekelt (ki sem kellett zárólag etc.). Bármilyen „van”, mármint egy rendszerbe (fel)véve, az máris nincs. Jó, pirosnál ne túl sokszor át, autók stb. *vannak*. De hogy minden esemény egy nincs-mi-hogy félreértés lenne, Duchamp hatása. Persze, a „hogy” finomít a dolgon. Pl. beleillik azért a retinális festészetet ne! (Aztán a Nagymester mégis... de ez ilyen.) Nem a szovjetkorszak kritikája volt ez részéről (vagy mindegy, ha volt mégis), hogy esemény pedig (itt)en nincsen, nem, mert akkor nem a „félreértés” szó szerepelt volna. Erről mind miért?

Ismétlem: mert a műalkotás – ah, szinte unalmas – történet, történetítés is lehet. Másrészt: a műalkotás megcsinálása is esemény. (Gyenge változat.) Ezt akkor most reálsan komolyan lehet venni?

Mennyire reális a művészet, mint „művészet” v. mint művészet?

Eme fejezetcímcet alá nem is írunk semmit.

Duchamp és a Nincs-Mi-Hogy

Retinálisra nem venni. Sakkozni, élni is művészet volt? (Neki. És nem „életművészet”. Polgári fogalom.) Kizárta-e Duchamp művészetgyakorlata (-felfogása) a másfajta művészet létrejöhetségét? Nem zárta ki. Változat volt-e Duchamp is...? Is-is. Is, meg nem is.

Minden művészeti alkotás így is-meg-nem-is? Nem minden.

A műalkotás létezésébe, egzisztenciálisan: létbe-visszajátszása... során mit számít az alkotó vélekedése, szándéka, javallata? (Egzisztencialistaságom némi kavarc: lét – hátrább van, alapabb, elemibb. A létezés – járulékb, konkrétabb. Hagyjuk a heideggerinek a magyar fordítását. Tudjuk, unalmas: nincs valami nagyon úgy magyar filozófiai nyelv.) Duchamp 1968-ban halt meg. Az itt érdeklődésem főbb tárgyát „képező” néhány (amerikai) absztrakt expresszionista művész ehhez képest összeviszán élt az évtizedekben, s halt.

Közbevetés

Nem fogom régi ily tárgyú írkálásaimat ismételni itt.

Negyedik, sokat eláruló előrebocsátás

Hogy tudniillik e művecske fő előnye (az Olvasónak és Nézőnek), hogy „A Szerk.” tetszés szerint válogathat reprót hozzá.

Emez iménti kijelentés implikációja (mire utal)

Erre:

teljesen érdektelen kijelentés lenne, hogy az újabb időkben (2007 kora ősze, sok balesetem után már) semmilyen elméleti írásomat nem szeretem; és érdektelen, s nem is vág egy műv. folyóiratba, hogy pár versemmel azért meg vagyok békülve, és a regény „megújításán” is fáradoztam még egyszer 2007-ben és 2008 elején. Érdektelen, itt. Ami nem:

hogy egy cikk megírása is fizikai folyamat. A semmi fizikális megsemmisítése. Nem arról van szó tehát, hogy én itt Duchamp-ról v. am. expr. stb. írok, hanem azt a semmit megsemmisítem, ami akkor lenne (szinte térben! úgy érzem), ha nem írnám ezt.

A „térben” nem arra utal, hogy (talán) megjelenik ez a dolgozat. Érzetem szerint van egy tér, amely e cikk „híjának a helye sem”. („Sem.”)

Híjának a... mert ha nem születne meg, nem tudnánk híjról, egyáltalán. Ha megszületik, már nincs a híj(a).

Ez aktivizmus-jegyű műalkotás. Függetlenül attól, hogy a cikknek (nem etikai okból, de mert engem érdekel, mi lesz belőle) viszonylag „ép-kézláb módon” – polgári fogalom – szólnia kell állítólagos tárgyáról. Kettős tárgy azonban már ez a cikk, mert „egy nincs-mi-hogy félreértése”, sőt, visszaélés azzal, hogy állítólag félreérthetnék valamit (s ez mentségem lehetne). Semmi mentség.

Ahogy Duchamp a végéig...

Ahogy Duchamp a végéig odatette, úgy írom én, s nem „haj-de-érdekes-aztán-már” élménybeszámolóként, hogy seggem e cikk írásához idettem, ahol van, és most kimegyek vizelni. Ilyen hosszan nem vizeltem! (Pl. ez is műalkotás, a cikken lemérhető. Jó, fejben megvolt a cikk, mégis.)

Tehát a cikk (eleve! mert áltudósi mű) nem műalkotás, de azzal, hogy a rohadt életbe, írnom kell ezt (miért?), az, hogy ezt gondolom (ez érzetem! s nem érzületem, hogy írni kell!), hogy cipelni kell ide nehéz albumokat (absztr. expr.), s hogy ezt elmondom, ez a mű. A cikk egy mű eszköze. Nem félreértés hát az egész. Mert a cikk még csak lehetne egy nincs-mi-hogy félreértése, de ha a cikk *van* (mindegy, „hogy”), akkor az, ami a cikk révén (a cikkből, de nem szövegszerűségéből) lesz, az (bocs.) egy valami. (Bár egy nagy nix stb., meglehet.)

Így azt állítanánk, hogy a művészeti cikkel, bár írása maga (hogy kell, félúton hogy valami tárgya van... ezt még nem látom tisztán, mennyit jelent) nincs-hogy, semmi tehát, bár semmit ki sem zár, tehát „nem-más-nincs semmi” (itt kicsivel írtuk), a műv. cikkel létrehoztunk egy műlétezőt (műalkotást, melynek *létezés* a formája) mivel azonban semennyiben sem műalkotás, aztán mégis műalkotás, nagyon megközelítjük vele a *lét* nevű mögöttes izét.

Semmit sem mondtunk Duchamp-ról. Azt se, hogy sok benne a halandzsza (az értékelők és elfogadók részéről), azt se, hogy alapvető. Azt se, hogy viccei különlegesen jók lennének, azt se, hogy... gyarapítható a sor. De...

...de azt *mondtuk*, hogy feltétlenül (bár semmivel sem bizonyíthatóan) létrehozott Duchamp egy kettősséget. Tehát: lehet igen, lehet nem. Bizonyos fajtájú művészet (melynek tartományába, nem áltudományos mivoltában, hanem meglétének tényével, a mi itteni dolgozatunk is tartozik; ellenőrizendő lenne, hogy egy áfás számla és megmagyarázása szintén lehet-e ily műtárgy, vagy okvetlenül a művészetről kell szólnia a dolognak? nem, az áfás számla nem lehet ily legújabb-fejleményű műalkotás, mert az ily – talán – műalkotásnak (talán legújabb-fej-

leményűnek) azzal a céllal kell létrejönnie, hogy ilyen műalkotás legyen ő.

S nagyon nehéz kérdéshez érteztünk itt!

Céllal jön-e létre a műalkotás? Csak a célos mű mű?

Az absztrakt expresszionisták kicsit harmonikaszzerűen ide-odahúzzható tábora (határai ennek) jó példa, hogy hányféleség is az ugyanaz. Ha életkori határt szűklelkűen nem szabunk, még Morris Louis és Ellsworth Kelly is idejöhét nálam, s nemcsak, mert u.a. polcomon vannak. (Albumaik.)

Ad Reinhardt kifejezetten elméleti (az ennyi meg ennyi pontjával), de hát ez kell nekünk belőle csak? (Ezzel a céllal jött létre? S a „cél” az elértiségre vonatkozik nálam, nem a szándékra.) De az is micsoda, hogy a fekete ennyi-meg-ennyi árnyalata lenne a „megragadhatóság” a különbözőségben? Ennyi volna a fantázia, a mégisnégyzetesség? Akárhány szellemesebb, elemibb sakktábla-variációt el tud képzelni egy kezdő is. De Reinhardt nem szellemes. Hanem „a szellem”. Nem kell szaporítanunk a szót, Ad Reinhardt „a szellem adott pillanatában” jött létre (mint műveket alkotó művész, ilyen műveket alkotó), s ez történetiséget tételez fel.

A történetiség feltételezése sosem zárható ki. Eljönnek a dolgoknak az ő időik. Bár Hans Hoffmann műveire 1914-ből egy Vanessa Bell absztraktum igen emlékeztet (előre)!

Az am. absztr. expr.-ák általában egy adott newtoni időponttól érték el „azt-hogy-igazából-ik-mik-kik-fukk”. Pl. Franz Kline. Mennyiben kell nekünk külön Franz Kline „vonalvezetése”, az a jó széles, színvilága (mely szinte az alap 6 szín az én krétagyűjteményeim legelemibbjében), drámásága miért ad újat Motherwell dolgaihoz képest (jó, Motherwell ezerszer változatosabb képvilág, mint a kline-i, és a címek!), ha viszont ecsethúzás-sáv-műút, de Kooning, aki figuratív is, meg a Gotham News-ban (albumon, egy Abrams-gyűjteményesen, ennek a képnek van kiemelve egy tenyérnyi-se részlete, így látszik New York egyik belvárosának akár, holott nyavalyát), ugye, szinte városképet ad, holott... Vagy

ha egy-egy nőjét kinagyítjuk, részleteiben, én nem tudom, mi jön... kidőlt eperfagyis tartály, bánom én. Miért kell ezekből a nőkből sok tucatnyi, miért más mind?

Érzékelésünk itt „micsoda”?

Jackson Pollockra ez fokozottan áll. Bár persze, színvariációk, vonalvezetések etc. igen nagy változatosságot adnak.

De mire „használjuk” Morris Louis ezer-ugyanaz-a-micsoda képeit, befogadásunkkal? Mik ezek? Megyünk-e rögtön abba az irányba, hogy ezek meg mik? Sose megyünk? Néha? Lényeges ez (az aljárás)? Mégsem? Vannak-e kedvenceink Morris Louis-nál? Nyilván. (De azért azt megnézném!) És akkor Rothko! A bazi ugyanazokkal! És Barnett Newman, aki függőlegesen így. Amott a színárnyalatok, itt – grafikában – a szalazás, mezőfestészetben (na tessék! ez is belelóg az absztr. expr.-ba?) éles színek, tiszták, mondjuk. Akkor viszont Ellsworth Kelly? Ahol a formák is változatosabbak. Meg szoborfélék vannak, így festve! És a színskála-lap(ok) nála... mennyiben mások, mint Klee, Albers ilyen izéi? Mert mások. Itt olyan alapvető a szellemkülönbség nem lehet. Hogy az egyik Goriot apó, a másik a Karamazovok, a harmadik a Lolita. Tehát? Technikai különbségek teszik a szellemkülönbséget? Na, ezért nem bírok én nem dolgozni, mert t.i. valami külső készítés sokszor van, de ezért nem szeretem soha, amit elméletben járva csináltam. Ott hirtelen érződik: nem elemi.

A festészet szerencséje ez: mindig eleminek érződik. A szóval, a gondolkodásból adódó szerzetekkel ellentétben. Ezért vásároltam már vagy 120 árnyalatnyi Sennelier-krétát. Másolok, bocsánat, mázolok, és még porlik is, tehát legbensőbb lényegem adja. Amiből vagyok s amivé leszek.

De közben minek nekünk ennyi változatban, ami közben van? Közben vagyunk, ez a büvgondolat? Akkor miért érezzük véglegesnek a műalkotást épp?

Na tessék. Duchamp. Ő (prominensen ő) jött azzal, hogy ne már a véglegest. Mégis jött az „Adva lévén...” Legyen a műalkotás, hogy mintha *adva* lenne *lévén*? Vagy másképp hol a határ? Ki a csuda fogja képz. műv. alk.-nak felfogni, amit esszézek? Hiszen akár Szép Ernőről is írhatam volna, állagban nem lenne más, csak ott könnyebb könyveket cipeltem volna ide... hogy szintén ne használjam egyiket se. Képzletünkben él az egész művészet csak?!

Hová érteztünk?

Oda-e, hogy akkor egy ilyen dolgozat megírása a) okvetlenül bizonyítja a gondolatművészet meglétét?

b) ily jogot csak a szerző erős gondolati v. egyéb kisugárzása alapján „nyer”? (Tiltakozom! Nekem pl. semmi kisugárzásom.)

Folytatjuk:

a) bármi művészet? (Joseph XXLY-odik könyve)

b) semmi művészet nem indokolható?

A világállag oly unható unalmához érkeztünk vissza már a becsapós címmel is, hogy: „Nem-Más-Nincs Semmi”? Akkor nem épp hogy minden ily semmi? Wittgensteinen sokat holtelmé-leteztem, s jutottam: erre. Tessék:

„Amiről nem lehet beszélni, arról” – . ? ! , nincs, semmi jel utána. Sőt, egyre rövidíthető. Az „arról” is elmaradhat, gyengébbek kedvéért:

„Amiről nem lehet beszélni” – ? Nos?

Ha az érzékletes művészet olyasmit hoz létre, amiről csak süketelni lehet, de amit „elmondani” nem, nem Wittt mondása áll-e az egész ilyen művészetre? Zenére, festészetre stb. Nem? Visszafelé lenyírható mint dilis kertész által a parki bokorzat, s marad?

Hogy az üres teret betölti az író úr nagybecsű fogalmisága. De nem tölti be, épp ezt mondtam! Kutyára nem bírom, amit összesüketelek így, bármiről. Nem mondhatok mást: hitellel feltaláltam én is a semmit. Udvariasabban fogalmazva: más dolgok is lehetnek mellette (Duchamp-nál is volt, maga Duchamp volt az), de zen-satori érzületben-érzetben, ha megesküszöm rá: nálam tényleg semmi sincs!!

Ha-ha-ha.

De ha már zenéről szó volt

Nem a zenéről...!

Olyan nekem a művészet retinalitása, mint ha (két szóba!) a csokik a nótáikban a hegedűgép-pekkel, gospel-mamákkal etc., érzelmes hapacs-kontrákkal (a rap közeibe beiktatott Mahler, Brahms, szalonmesterek műveinek ikszipzilón ellipszilónok által átszűrt zenei anyagával), olyan, mintha (egy szóba) a csokik azt fejeznék ki, hogy „amikor úrigyerekek voltunk”. Holott...? Na, tessék befejezni. Művészet volt így befejezenem, nem?

A művészet az, hogy „mikor még ezt kajoltuk”. Csak tényleg kajoltuk, ez s különbs.

2008 febr./márc.

(De semmi „márc”. Rossz vicc.)

De – időn túl – a legrosszabb vicc, mert nem vicc: asszem, semisincs, Dücsámp, te se pró, se kontra, se profi, se kontár, se ezzel én. Vagy nagyon ritka és kevés, zenónian a 0,99999999... és az 1,0 közötti az, ha van. De a matekosok elcsalják ezt is. A művészetet lassan elcsalni sem kell. Elcsalja magát. Azzal, pl. hogy „mégis van”. Én is vettem Sennelier-t. Hanem még csak az abszolút fekete és az abszolút fehér sincs. Hogy „volna”, az: a zenóni „Nem Jöhet Létre”. Én sem vagyok. Csak majd a rákkórházban mégis meglátom.

Ez a művészet nagy ellentmondása, Ön!

Krasznahorkai Kata

Képreszállás – Rothkót nézni és nem hinni

Mark Rothko retrospektív kiállítása* kapcsán

Ha valaki repülősoval akarná megközelíteni a kiállítást, attól tartva, hogy a több mint hetven eredeti Rothko-festmény és a közel negyven grafika láttán – melyek nagy része még soha nem volt Európában – menten elájul, vagy netalán félne, hogy ha nem sírja el magát egy kép előtt, akkor nem is ért ő semmit a modern festészethez (már megint ez az absztrakció), akkor biztos lehet abban, hogy mindehhez sem MARK ROTHKÓnak, sem festményeinek nincs semmi köze.

A hamburgi kiállítás lehetőséget ad arra, hogy az ember a második világháború utáni amerikai művészet egyik legexponáltabb életművét hideg fejjel, nyugodtan, fegyelmzetten és adottságainak megfelelő mélységben újra átgondolja – s ez a kiállítás legnagyobb erénye. A Rothko-életmű ugyanis az amerikai kisebbségi érzést legyőzendő új öntudat kiépítésének, az ezotéria határán egyensúlyozó biografikus, pszichológizáló kritikai irányvonalnak, továbbá a művész társadalmon belüli új kultuszának és az életművön belüli darwini genealógiai fejlődést feltételező művészettörténetírásnak a hálójába került.

A modern művész beszél

MARK ROTHKO egyike volt a Clement Greenberg és Harold Rosenberg által kiszemelt művészeknek, akinek többek között Jackson Pollockkal, Adolph Gottliebbel, Robert Motherwellel, Clyford Stillel és Barnett Newmannel együtt az a feladat jutott, hogy az absztrakt expresszionizmus égisze alatt (ami ellen Rothko egész életében hiába küzdött) az új amerikai öntudat kulcsfiguráivá váljanak, és egyenrangú hősökként szálljanak versenybe az európai művészet legnagyobbjaival: Matisse-szal és Picassóval.

1955-ben hatalmas sikerrel mutatták be *Lust for Life* című, Van Gogh életét feldolgozó játékfilmet Kirk Douglas-szal a főszerepben, amiben Van Gogh öngyilkosságát hollywoodi szcenárió keretében egy bizonyos „utolsó képpel” hozták összefüggésbe. A művész tipológiájában olyan új recepció-modellek gyökereztek meg, melyek a mű és a művész személyisége közötti szürke zónában operálnak, és a művész „funkcióját” voltak hivatottak újrafogalmazni – a művész szerepének, sőt létének igazolása volt a cél egy olyan társadalomban, ahol a művészség mint önálló foglalkozás addig nem létezett. „The Artist Becomes a Citizen” – a művészből polgár lesz, lett az új credo.

*

Palazzo delle Esposizione, Róma, 2007. október 6 – 2008. január 6;
Kunsthalle der Hypo- Kulturstiftung München, 2008. február 7 – április 27.;
Hamburger Kunsthalle, Galerie der Gegenwart, 2008. május 16 – augusztus 24.